

DİABET — BƏŞƏRİYYƏT ÜÇÜN QLOBAL TƏHLÜKƏ VƏ ONUN SOSIAL-TİBBİ ÖLÇÜLƏRİ

Ardi. Əvvəlki bax №45, 46.

Pandemiyanın yayılması kontekstində şəkərli diabet və koronavirus təhlükəli birlişmə olduğunu xatırlamaq lazımdır. Diabetli xəstələr COVID-19-a yoluxduqları təqdirdə ciddi fəsadların inkişaf riski əhəmiyyətli dərəcədə yüksəkdir.

Klinik müşahidələr koronavirus və diabetin qarşılıqlı təsirini ortaya çıxarmışdır. Şəkərli diabetin mövcud olması COVID-19 xəstələrində ölümlə qədr ciddi ağırlaşma riskinin artması deməkdir. Statistika göstərir ki, koronavirusdan ölənlərin 20-30 faizi şəkərli diabetdən əziyyət çəkirdi.

Pandemiya dövrü bəşəriyyətə mühüm bir həqiqəti xatırladı: xroniki xəstəliklər, xüsusilə diabet, yalnız fərdi sağlamlıq problemi deyil — ictimai təhlükəsizlik məsələsidir. Pandemiya infeksiyası zamanı aparılan çoxsaylı tədqiqatlar göstərdi ki, diabetli xəstələrdə ölüm və ağırlaşma riski 3-5 dəfə yüksək olub. Bunun əsas səbəbləri arasında immunitet sisteminin zəifləməsi, qanda yüksək qlükoza səviyyəsinin bərpa prosesini ləngitməsi və orqanizmdə iltihabi reaksiyaların daha güclü keçməsi dayanır.

Bu faktlar bir daha sübut etdi ki, diabetin profilaktikası və daimi nəzarətdə saxlanması təkə tibbi məsələ deyil, həm də dövlət səviyyəsində strateji prioritet olmalıdır. Çünki fəvqəladə hallarda — istər pandemiya, istər təbii fəlakət, istərsə də iqtisadi böhran şəraitində — məhz bu xəstələr ən çox zərba alan təbəqəyə çevrilirlər.

COVID-19 təcrübəsi göstərdi ki, vaxtında aşkarlanmı, müəmmədi nəzarətdə olan diabet xəstələri infeksiyaya xeyli daha yüngül keçirlər. Bu isə səhiyyə sisteminin davamlılığı və profilaktik tədbirlərin əhəmiyyətini bir daha ortaya qoydu.

2030-cu ilə qədər diabetin bütün dünyada ölümlün öm səbəbi arasında yer alacağı proqnozlaşdırılır.

Statistik məlumatla görə son 20-30 il ərzində bütün ölkələrdə şəkərli diabet xəstələrinin sayı dayanmadan artır və artmaqda davam edir. Beynəlxalq Diabet Federasiyasının (IDF) 2024-cü il «Diabetes Atlas» hesabatından görünür ki, əgər 2019-cu ildə dünyada şəkər xəstələrinin sayı 463 milyon nəfər təşkil edirdisə, 2021-ci ildə 537 milyon, 2024-cü ildə isə bu rəqəm (20-79 yaş aralığında) 589 milyon təşkil etmişdir. Statistika da məlum olur ki, bu 3 ildə xeyli artım müşahidə olunur. Federasiyanın hesablamalarına görə, bu tendensiya davaydırılmasa, 2030-cu ilə qədər dünyada bu insanların sayı təxminən 640 milyon nəfərə (halbuki BMT Baş Assambleyasının şəkərli diabet probleminə dair 2006-cı il 20 dekabr tarixli 61/225 nömrəli Qətnaməsində 2030-cu ilə qədər diabet xəstələrinin sayının 1,5 dəfə artaraq 380 milyon nəfərə çatacağı proqnoz-

laşdırıldı), 2040-cı ilə qədər 642 milyon nəfərə, 2045-ci ilə qədər isə 780 milyon nəfərə çatacağı proqnozlaşdırılır. Bu artım dinamikası əhali sayının, eyni zamanda yaşlı əhəlinin artması, həm də qida veridirlərinin və həyat tərzinin dəyişməsi ilə əlaqələndirilir. Vəziyyət fəlakətə yaxındır.

2021-ci ildə diabet dünyada 1,6 milyon insanın ölümünün birbaşa səbəbi olub ki, bunların 47 faizi 70 yaşa qədər olub. Xəstələrin təxminən 95 faizi II tip diabetdən əziyyət çəkir. Ürək-damar xəstəlikləri, xüsusən də ölümlərin 50 faizdən çoxunu təşkil edən II tip diabet ölümlərin əsas səbəbidir. Diabet xəstələrinin təxminən 50 faizi lazımi müalicə ala bilmir, xüsusən aşağı və orta gəlirli ölkələrdə.

Statistik məlumatlar onu dəməyə əsas verir ki, təəssüf ki, Azərbaycanda da şəkərli diabet xəstələrinin sayının artması müşahidə olunur. Bu məlumatlar göstərir ki, Azərbaycanda da şəkərli diabet xəstələrinin sayı ildən-ilə artır. Rəsmi məlumatlara əsasən, hər il on minlərlə yeni şəkərli diabet hali qeydə alınır. Təkcə 2024-cü ildə ölkədə 33533 şəxsə ilk dəfə diabet diaqnozu qoyulmuşdur. 2023-cü ildə bu rəqəm 30500 nəfər idi və bir il ərzində 3033 nəfərlik artım müşahidə olunur. Müxtəssislər bu dinamikamı əhəlinin yaşlanması, qeyri-sağlam qidalanma, fiziki aktivliyin azalması və erkən diaqnoz imkənliyinin məhduulluğu ilə izah edirlər.

Müalicə-profilaktika müəssisələrinin məlumatına əsasən, 2019-cu ildə qeydiyyata

alınmışdır. Hindistanda diabetli insanların sayı təxminən 125 milyon, prevalans isə 9,6 faizdir. Pakistan əhalisinin 8,9 faizi, yeni 62 milyon nəfər diabet xəstəsidir. ABŞ-da bu göstəricilər 36 milyon nəfər və 10,7 faiz, İndoneziyada isə 29 milyon nəfər, 10,6 faiz səviyyəsinə çatır.

2024-cü il məlumatlarına əsasən, diabet nəticəsində ən çox ölüm halları Çin, Hindistan, Pakistan, ABŞ və İndoneziyada qeydə alınmışdır. Çin bu göstəriciyə görə ilk yerdədir — ölkədə təxminən 1,4 milyon insan diabetdən dünyasını dəyişmişdir. Ardınca ABŞ (0,7 milyon), Hindistan (0,6 milyon), Pakistan (0,4 milyon) və İndoneziya (0,2 milyon) gəlir. Müxtəssislər bu yüksək göstəriciləri həmin ölkələrdə xəstəliyin geniş yayılması və müalicə imkanlarının bərabər paylanmaması ilə əlaqələndirirlər.

Ümumi ölüm göstəricilərinə diabetin payına görə isə Pakistan, Sinqapur, İsrail, Barbados və İtaliya ilk sıralarda yer alır. Bu ölkələrdə diabetdən ölüm hallarının ümumi ölüm hallarına nisbəti 25—29 faiz aralığında olur. Xüsusilə, 60 yaşdan aşağı şəxslər arasında ölüm nisbətləri narahətədir dərəcədə yüksəkdir: Pakistanda 35,5 faiz, Sinqapurd 31,4 faiz, Bruneida 31,3 faiz, Kiribadidə isə 30,4 faiz. Bu faktlar, diabetin yalnız yaşlı nəsil üçün deyil, həm də əmək qabiliyyətli əhəlin üçün ciddi təhlükə yaratdığını göstərir.

Diabetdən ölümlərin 80 faizdən çoxu aşağı gəlirli ölkələrdə baş verir. 2000-2019-cu illərdə diabetdən ölüm sayı 3 faiz, aşağı

yatı üçün təhlükə yaratmışdır. Onun fəsadları və nəticələri təhlükəlidir. Şəkərli diabet xəstələrində xroniki böyrək çatışmazlığının inkişafı ilə müayışət olunan nefropatiya, retinopatiya — gözəlin damarlarının zədələnməsi kimi ağırlaşmalar, təkcə görmənin azalmasına deyil, həm də korluğa səbəb olur. Buna görə də, 40 yaşdan yuxarı bədən kütləsi indeksı yüksək olan hər kəsə müəmmədi şəkər analizləri tövsiyə edilir.

Əbu Əli ibn Sina (Avisenna) vaxtı ilə qeyd etmişdir ki, «İnsanın səfəsi xeyirxahlıq və mərhəmətin ən yüksək təzahürüdür». Bu prinsip dövlətin diqqət və qayğı siyasətinin hüquqi əsası təşkil edir.

Bələ ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 41-ci maddəsi hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququnu təmin edir və dövlətin bu sahədə zəruri tədbirlər görməsinə nəzərdə tutur.

Bu müddəalar digər qanunvericilik aktlarında da öz əksini tapmışdır. «Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinə görə, vətəndaşların sağlamlığını qorumaq hüququ vardır. Qanunun 14-cü maddəsi dərman təminatının qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

«Səhiyyə Nazirliyi haqqında» Əsasnaməyə uyğun olaraq Nazirliyin (hazırda TƏBİB-in) vəzifələrindən biri əhəliyə tibbi yardım təşkilini təminləməkdir. Göründüyü kimi, sağlamlığın qorunması üçün kifayət qədər hüquqi baza mövcuddur.

Milli Məclis 23 dekabr 2003-cü ildə «Şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə dövlət qayğısı haqqında» Qanunu qəbul etmişdir. Bu qanun diabet xəstələrində dövlət qayğısının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirir və bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir. Qanunun 3.0.1-ci maddəsi diabet üzrə Dövlət Programının hazırlanmasını, 3.0.2-ci maddəsi isə tibbi yardımın həcmi və keyfiyyət standartlarının təsdiqini nəzərdə tutur.

Preambulasında da qeyd edildiyi kimi bu qanun Azərbaycan Respublikasında şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə dövlət qayğısının təşkilatı-hüquqi əsaslarını müəyyən edir, bu xəstəliyin profilaktikası və müalicəsi sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Qanunun 3.0.1-ci maddəsi şəkərli diabet üzrə Dövlət Programının qəbul edilməsi və həyata keçirilməsini nəzərdə tutur, 3.0.2-ci maddəyə əsasən isə beynəlxalq tələblərə uyğun olaraq dövlət şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə göstəriləcək tibbi yardımın həcmi və keyfiyyət standartlarının təsdiq edilməsinə təminat verir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2016-cı il 28 yanvar tarixində təsdiq etdiyi «2016-2020-ci illər üçün şəkərli diabet xəstəliyi üzrə Dövlət Programı»na əsasən onun məqsədi şəkərli diabet xəstəliyinin profilaktikasının və müalicəsinin təminləndirilməsi yolu ilə xəstələnmə, illilik və ölümlə hallarının azaldılmasını ibarətdir.

Təəssüf ki, bu geniş məzmunlu tədbirə demək olar ki, TƏBİB-in yerlərdəki tibb müəssisələrində bu sahədə ciddi boşluqlar mövcuddur və bu çatışmazlıqları müvafiq qurumların məlumatlılığı ilə izah etmək düzgün olmazdı.

«Şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə göstərilən illik tibbi yardımın (o cümlədən zəruri olan müayinələrini) həcmi, inkişafı vasitələrinin, insulini və digər şəxsiyyət dərman preparatlarının, özünə-nəzarət vasitələrinin siyahısı və miqdarının» və «Şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərin insulini və digər şəxsiyyət dərman preparatları, inkişafı və özünə-nəzarət vasitələri ilə təminatı Qaydasının» təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 13 may tarixli 87 nömrəli qərarına əsasən şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə göstərilən illik tibbi yardımın (o cümlədən zəruri olan müayinələrini) həcmi, inkişafı vasitələri, insulini və digər şəxsiyyət dərman preparatlarının, özünə-nəzarət vasitələri siyahısı və miqdarı müəyyən edilmişdir.

Ardı var.

ƏLƏR ƏSGƏROV (ŞƏKİBƏYOV).
hüquqşünas, Dövlət qulluğunun baş mütəvənni.